

هەلبژاردنی داھاتوو؛ دوودلىي

دەنگدەر و ئەنجامى چاوه روانىھەكراو

10-08-2023

نووسەرەكان
زريان روژھەلاتى

کورتە : بىشىك ئەو هەموو مشتومەرى كە لە چوارچىوهى سولھى ساردى نىوان پارتە سىاسىيەكانى ھەرىمى كوردىستاندا، بەتاپىھەتى لەبارەي ھەلبژاردنى پەرلەمانى كوردىستان ھەيە بابەتىكى فەرەھەندە. لە دواي نەوەدەكانەوە، ئەوكاتەي كە نەزمى جىهانى لە دواي رووخانى يەكىتىنى سۆققىتى جاران، روخسارى جىهانى داھاتووى وېنا دەكردەوە، شەرى نېوخۇيى كورد بابەتىك بۇو كە بە كەلکى بەشىك لە ھىزە ناوجەيىھەكان دەھات كە ئەۋىش لە دواي يەكەم ئەزمۇونى ھەلبژاردن روویدا.

بیشک ئەو ھەموو مشتومەرى كە لە چوارچىوھى سولھى ساردى نىوان پارتە سىاسىيەكانى ھەرېمى كوردىستاندا، بەتايىھى لەبارەي ھەلبىزاردنى پەرلەمانى كوردىستان ھەي باھەتىكى فەرەھەنەندە. لە دواي نەوهەدەكانەوە، ئەوكاتەي كە نەزمى جىهانى لە دواي رووخانى يەكىتى سۆقىتى جاران، روخساري جىهانى داھاتووو وىتنا دەكردەوە، شەپى نىوخۇپى كورد باھەتىك بۇو كە بە كەلكى بەشىك لە هىزە ناۋەچىيەكان دەھات كە ئەويش لە دواي يەكمەن ئەزمۇونى ھەلبىزاردەن رووپىدا. ئىستاش كاتىك لە پەنجەرەي ھاوكىيەكانى ھېزدارى لەننۇخۇپى عىراق و رۆزھەلاتى نىۋەپەستەوە سەير بىكەيت، ئەويش لەم وەختانەدا كە عىراق خەرىكە خۇي دەگۈرتەوە، بەرەو ھەلبىزاردنى ئەنجومەنى پارىزگاكان دەپروات كە چاوهپروان دەكىت، گەريپكى دىكەي مەملەنلىنى نىوخۇپى شىعە دەستپېكەت، ئەنجامدانى ھەلبىزاردەن و سازاش نىوخۇپى كورد باھەتىك نىيە كە بە كەلكى گەلەك لايەنلىنى نىوخۇپى و دەرەكى بىت. پىدەچن ئەوهەش ھۆكاريپك بىت بۇ ئەوهەي كە ھەلبىزاردەن كەوتە سالى داھاتوو. ھەلبەت ئەمە هيچ لەوە ناڭۋېت كە لە بەنەپەندە بەشىك لايەنەكانيش نايابەۋى جارى ھەلبىزاردەن بىكىت. لە ناوهندى لىكۆلینەوهى رووداۋ، لە كۆتايىھىكانى حوزەيران - تەممۇزى ئەمسال چۈوبىنە لاي ئەلەفە فەراموشىڭراوهە ئەم بابەتە: خەلک! راپرسىيەكمان لەسەرتاسەرى ھەرېمى كوردىستاندا كرد كە تىيىدا لە 402 شوپىنى جياوازا، بەشىوھى راستەدۇۋە - ھەرەمەكى راي 2412 كەسمان سەبارەت بە پرسەكانى ھەلبىزاردەن وەرگەت. وەئامى بەشداربۇوانى راپرسىيەكەش سەرەداوى گەنگەمان دەدەن لەبارەي ئەوهەي كە بۇچى ھەلبىزاردەن ئەم ھەموو مشتومەرى لەسەرە.

ئەنجامى چاوهپەراننەكراو؟

بەپى ئەم راپرسىيە، چەند ھۆكاريپك ھەن بۇئەوهەي كە ئەنجامەكانى ھەلبىزاردەن داھاتوو، شتى چاوهپەراننەكراوى تىدا بىت. لە ھەلبىزاردەن 2018-سى پەرلەمانى كوردىستان دا، ژمارەي دەنگەدەرانى ھەرېمى كوردىستان بە 3085461 ھە Zimmerman كراوه. كۆميسىيۇن بالاى ھەلبىزاردەنەكانى عىّراقيش بۇ سالى 2021، ئەو ژمارەيەي بە 3227551 كەس داناوه و بۇ ئىستاش، باس لە 3641000 دەنگەر دەكەت كە بىڭۈمان لەكتى ھەلبىزاردەن داھاتووپەرلەمانى كوردىستان دا، كە بەپى دوايىن فەرمانى نىچەرەقان بارزانى، سەرۆكى ھەرېمى كوردىستان، بېيارە لە 25 شوباتى 2024دا بىكىت، ئەو ژمارەيە زياترىش دەبىت، بەلام ئەگەر ھەر ئەم ژمارانە ئىستاش بە بەنەما وەرگەرىن، ئەوسا سەررووپى 400 ھەزار دەنگەرە نۇي لە ھەرېمى كوردىستان ھەن كە پىدەچىت بۇ سالى 2024 زياترىت و، تاوهكى 600-500 ھەزار كەسىك ھەلبىكشىت. 61% ئەو بەشداربۇوانەي كە بۇ يەشداربۇوانەي كە بەپى ئەنجامەكان، ھەرقى گروپەكانى تەمەن 18-22 سالىدایە، گۇتووپىانە كە بەشدارى لە ھەلبىزاردەن دەكەن. ئەمەش لە كاتىكدايە كە بەپى ئەنجامەكان، ھەرقى گروپەكانى تەمەن بەرەو ھەلکىشان دەپروات خواتى بەشدارى كەمەدېتەوە، ئەوهەش لە گروپ 60+ سالىدا دەگانە 17%， لە راپرسىيەكى بېشىوھى ناوهندى لىكۆلینەوهى رووداۋىشدا لەبارەي گەنجان كە لە حوزەيرانى ئەمسالىدا كرابۇو، خواتى بەشدارى لەننۇوان گەنجان 29-30 سال بۇو، دىارە ئەگەر مافى دەنگادىيانە ھېبىت، چۈنكە تەمەن ھەندىكىيان بەش ئەوهەن ناکات. زۇرتىن دەنگەكانى ئەوانەي بۇ يەك ماجار دەنگەدەن، بۇ پارتى، نەوهەي نۇي ئىنجا يەكىتى دەپروات. ئەمە شىتىكى سەير نىيە كاتىك كە بزانىن زۇرتىن رېزەي گەنچ لە ھەرېمى كوردىستان لە سىنۇورى پارىزگاى دەھۆك و ھەولىرىدایە، خواتى بەشدارىكىردن لە ناوهندى شارە گەورەكان كە متەر تاوهكى بېشىوھى دەرەپەر و گۇندهكان. ھەرەھە بەرەتىن خواتى بەشدارىكىردىش لە ھەلبىزاردەن، بەپى رېزەندى لە سۆران، زاخو، ھەولىر و دەھۆك بۇوە و كەمترىنەكانىش لە راپەرین، ھەلەبجە، گەرمىان و سلىمانى بۇوە. بېشكى، براوهى يەكمەن لە ھەلبىزاردەن داھاتوو، ئەوانەن كە دەنگ نادەن، ئەگەر ژمارەي دەنگەدەرانى ھەرېمى كوردىستان 3641000 كەس بىت، ژمارەي ئەم بەشە، لە سەررووپى يەك ملىون 400 ھەزار دەنگەدەر كە بەپىزەي 39.7% دەنگەدەران دەبىت، بەلام ئەوهەي كە دەتowanىت ئەنجامىكى چاوهپەراننەكراوى بۇ ھەلبىزاردەن لە ھەگبەدا بىت، دوو گروپ دىكەن: ئەوانەي كە نايابەۋى دەنگەكانى خۇيان ئاشكرا بەكەن. بە واتايىك دەنگەدەرى خۆلەمېشى و ئەوانەن كە بەتالى دەنگەدەن كە ئەگەر ھەيە تا دواساتەكانىش راي خۇيان بگۇن. ھەردوو كىشىپان بېكەوە، ئەم 32.9% دەنگەدەران پېتكەھەن. بەپى ئەنجامەكان، بەپىزەي 29.2% دەنگەدەرى خۆلەمېشى ھەيە كە دەھورى 641092 دەنگەر دەكەت و، 3.7% يىش بە بەتالى دەنگەدەن كە 81234 دەنگەدەر دەكەت. بەرزەتىن رېزەي ئەم دەنگەدەران بەپىزەندى لە سلىمانى 53.1%， ھەلەبجە 55.1%， راپەرین 49.1% و ھەولىر 26.4% بۇوە. ئەمەش واتاي ئەوهە دەدەت كە ئەگەر دەنگى يەكمەن لە شوپىنەكانى وەك دەھۆك، زاخو و سۆران ھەر لە ئىستاۋە دىاربىت، ئەوا دەنگى يەكمەن لە سلىمانى، گەرمىان، راپەرین و ھەلەبجە بە دەستى دەنگەدەرانى خۆلەمېشى يەكلادەبىتەوە. وەك چۈن مەزەندە دەكىت زۇرىيە دەنگە خۆلەمېشىيەكان دەنگى تۇراوى لايەنەكى ئەزىزىيەتلىكىيەكە بن، چاوهپەراننەن ناكىت ئەو دەنگانە ھى پارتى و يەكىتى بن، بەلام پېرسىيارى سەرەكى ئەوهەي كە ئەو دەنگانە بۇ كۆي دەرۇن؟ لەوانەيە دواجار بەسەر حىزب و لايەنەكانى دىكە دابەش دەبىتەوە يان بۇ حىزب و لايەنەنى نۇي بېروات و بەوهەش دۆخىكى ھاوشىپە 2009 دووبارە بىتەوە. ھەلبەت بە پېچەوانەي 2009، پىدەچىت ئەولەۋەيەتى خەلک، ئىستا گۆرانى بەسەردا ھاتېت و ھەر ئەوهەش وايكىرىت كە دەنگەدەر زىاتر دوودل بىت. بابەتەكانى وەك گەنگىدان بە خزمەتگۈزارييە سەرەكىيەكان بەپىزەي 56.7%， دامەززادىن دەرچووانى زانكۆ و پەيمانگەكان بەپىزەي 41.8%， گەرەندەنەوهى پاشەكەوتى مۇوچە بە 39.8% و نەھېشتنى گەندەلى بەپىزەي 34.2%， لە رىزى ئەو بابەتە سەرەكىيەكان كە دەنگەدەران دەيابەۋى لايەنلى بىرۇپا بەپىزەي 2.6% و سەقامگىرىي سىياسى بەپىزەي

5.2% لایهنداری ههبووه. ئەمەش دەرېدەخات كە ئەولەوېتەكانى دەنگەدر زیاتر باھەتە ئابوورى و خزمەتگۈزارىيەكانە نەك باھەتەكانى پەيوەست بە ديموکراسى و ئازادىيەكان. هەرئەوەش دەتوانىت بەشىكى ئەو روون بکاتەوە كە بۆچى لەوانەيە لە هەلبۈزۈردنى داھاتوودا، تەنبا دەنگى پارتى و يەكتى زىاد بکات، بەلام پايىزى لایەنەكانى دىكە بەرىگەوە بىت و ئەگەرى دەركەوتى لایەننىكى دىكەش بەھىز بىت. ئەمە بىچگە لەوەي كە زۆرتىن رىزەي بەشدارىنەكىدىن لە هەلبۈزۈردن، هەروەها زۆرتىن رىزەي ئەوانەي دەنگىيان ئاشكرا ناكەن لەو شۇينانەن كە پىشتر لایەنەكانى دىكە تىيىدا بەھىز بۇون. 59.3% لە سلىمانى، 56.7% لە گەرميان، 42.1% لە راپەرين، 25.7% لە دەھۆى 35.7% لە سۆران 33% لە هەولىر 2167252 كەس بن. ئەمەش وادەكات كە ئەگەرى ئەنجامى چاوهەۋانەكراو لە گۇتوويانە بەشدارى لە هەلبۈزۈردن ناكەن. ئەو رىزەي لە هەلەبجە 6.8% بۇون.

كۆتايى

بەپى ئەنجامەكانى ئەو راپرسىيەي ناوەندى لىكۆلىنەوەي رووداو كە لە رۆزانى داھاتوودا بـلاؤدەپىتەوە 57.7%. ئەو دەنگەدرانەي كە بەشدارى لە هەلبۈزۈردن دەكەن، زیاتر لە مانگىك پىش لە رۆزى هەلبۈزۈردن بېيارى خۆيان دەدەن كە دەنگ بە ج لایەننىك بەدەن و ئەوەش دەتوانىت كارىگەريي جەممەربەندىيە سىياسىيەكان لەسەر رەفتارى دەنگەرانى هەرىمى كوردىستان دەربخات، بەلام لەكەن ئەوەشدا ژمارەيەكى بەرقاوجەيە كە دوودىلە و بەشدارى ناکات. بەپى ئەنجامەكانى ئەم راپرسىيە، لە هەلبۈزۈردى داھاتوودا، ئەوانەي كە بەشدارى ناكەن، دەنگەدرى خۇلەمىشىن و بە بەتالى دەنگەدەن، رىزەي هەرە زۆرى دەنگەرانى 39.7% ھاونىشتىمانىيان بەشدارى لە هەلبۈزۈردن ناكەن، 29.2% ئەوانەش كە بەشدارى دەكەن دەنگى خۆيان ئاشكرا ناكەن و 3.7% يىش گۇتوويانە بە بەتالى دەنگ دەدەن. مەزەندە دەكرىت ژمارەي هەممۇ ئەمانە پىكەوە، دەوري 2167252 كەس بن. ئەمەش وادەكات كە ئەگەرى ئەنجامى چاوهەۋانەكراو لە هەلبۈزۈردى داھاتوو شتىكى دوورنەبىت.